

ЕТАПИ РОЗВИТКУ РЕЦЕПТИВНОЇ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ НА БАЗІ АНГЛІЙСЬКОЇ

Наталія Марченко
(Переяслав-Хмельницький, Україна)

У статті розглядаються етапи формування рецептивної граматичної компетенції у майбутніх учителів німецької мови на базі англійської. Враховується специфіка вивчення другої іноземної мови, випереджаюча професіоналізація, автономія студентів та їх здібності до міжмовної рефлексії.

Ключові слова: міжмовна рефлексія, рецептивна граматична компетенція, стратегії читання та аудіювання.

В статье рассматриваются этапы формирования рецептивной грамматической компетенции у будущих учителей немецкого языка на базе английского. Учитывается специфика изучения второго иностранного языка, предшествующая профессионализации, автономия студентов и их способности к межъязыковой рефлексии.

Ключевые слова: межъязыковая рефлексия, рецептивная грамматическая компетенция, стратегии чтения и аудирования.

The article is devoted to the stages of formation the receptive grammatical competence of the future German language teachers on the base of English.. It points out to the specifics of studying the second language, leave behind students professionalization, autonomy of students and their ability to inter languages reflexion.

Key words: languages reflection, receptive grammatical competence, strategy of reading and listening.

Постановка проблеми. Розуміння письмового чи аудитивного тексту залежить від ступеня сформованості рецептивної граматичної компетенції (РГК). Формування рецептивних граматичних навичок сприяє поступовому усуненню граматичних труднощів сприйняття аудіотекстів та текстів для читання.

Актуальність дослідження полягає у визначенні шляхів та обґрунтування етапів формування РГК німецької мови на базі англійської з урахуванням специфіки вивчення другої іноземної мови, випереджаючої професіоналізації, автономії студентів та їх здібностей до міжмовної рефлексії.

Вивчення методичної літератури свідчить, що проблема формування іншомовної РГК розглядалася багатьма методистами. Н.В. Басова, З.І. Кличнікова, Т.М. Нікітіна, С.І. Радівілова, С. Ф. Шатілов та ін. досліджували психологічні особливості, проблеми та шляхи формування рецептивних граматичних навичок читання. Г.В. Говорова, С.А. Милашкіна досліджували питання формування аудитивної граматичної навички, Л.М. Гевелінг займався

проблемою навчання читання літератури за спеціальністю німецькою мовою на базі англійської.

Специфічним для нашого дослідження є ще й особливості навчання іноземної мови (ІМ2). Проблема навчання ІМ2 обговорювалася в методиці навчання іноземних мов неодноразово. Учені досліджували як загальні проблеми навчання ІМ2 (Н.В. Барішніков, І.Л. Бім, Б.А. Лапідус А.В. Щепілова та ін), так і проблеми формування комунікативної компетенції (С. Ерленвайн, Г. Нойнер, П. Хелшер, У. Хойзерман, Б.Хуфайзен та ін.). Дані цих досліджень показали, що в процесі навчання ІМ2 необхідно спиратись як на попередній лінгвістичний досвід студентів, так і на навчально-стратегічні навички та вміння роботи з граматичним матеріалом, які вже були сформовані під час оволодіння першою іноземною мовою (ІМ1), розвиваючи при цьому автономію студентів та їх здібності до міжмовної рефлексії.

Але здійснені дослідження не вичерпують усіх питань, пов'язаних з процесом формування РГК, а саме формування граматичної компетенції в читанні та аудіюванні німецькою мовою як другою іноземною з професійним спрямуванням.

Процес формування РГК нерозривно пов'язаний з формуванням інших компетенцій, а саме: мовленнєвих компетенцій в читанні та аудіюванні, професійно-орієнтованої комунікативної та навчальної компетенцій. Ця особливість повинна бути врахована і у визначенні етапів формування РГК, які необхідні для ефективної організації процесу навчання.

Метою статті є визначення шляхів та обґрунтування етапів формування РГК німецької мови на базі англійської.

Виклад основного матеріалу. Читання як вид мовленнєвої діяльності є однією з головних практичних цілей навчання іноземної мови. Проте не меншу роль відіграє читання у навчальному процесі як засіб навчання. Воно допомагає в оволодінні мовним матеріалом, в його закріпленні та накопиченні знань, у розвитку умінь та навичок. Так, мнемічна діяльність, яка супроводжує процес читання, забезпечує запам'ятовування граматичних явищ, їх форми та значення, порядку слів у структурах та ін. Основою створення компенсуючих та контролюючих механізмів читання, які приходять на допомогу у випадку невпізнання граматичної інформації є елементи аналізу: читач повертається до початку речення і аналізує незрозуміле місце. Володіння економічними та цілеспрямованими способами аналізу приводить до правильного розуміння. При цьому аналіз може бути не повним, що є результатом автоматизації розвернутих аналітичних дій. Отже, студента необхідно озброїти засобами осмисленої обробки граматичних форм, які в змозі привести до розуміння тексту [3, с.44]. Автор виділяє такі види аналізу: а) формальний аналіз, коли увага студента звернена перш за все на граматичні форми. Цей вид аналізу дозволяє розпізнати граматичне явище за формальними ознаками та відрізнити його від схожих з ним форм; б) формально-змістовий аналіз, коли увага може переключатися з форми на зміст. Опорою в даному випадку є формальні ознаки поряд з семантичними. За допомогою цього аналізу можна виявити значення незрозумілих граматичних явищ і місце в реченні не розуміючи контекст; в) уточнюючий аналіз, який дозволяє уточнити неправильно чи неточно зрозумілі граматичні явища розуміючи контекст в цілому [3, с.44–47]. Перераховані види аналізу повинні відображатися в етапах формування РГК.

Так як на початковому етапі вивчення мови практично весь граматичний матеріал відноситься до активного мінімуму, то в ІМ1 граматична компетенція формується спочатку в говорінні, а потім вдосконалюється в читанні та аудіюванні. Але для навчання ІМ2, на думку Б. Хуфайзен, Г. Нойнера, І.Бім, специфічним є той факт, що читання з самого початку може мати більшу вагу ніж при вивченні ІМ1.

На думку цих дослідників, яку ми також поділяємо, формування граматичної компетенції потрібно починати з роботи над рецептивними видами мовленнєвої діяльності, а саме: спочатку формувати граматичну компетенцію в читанні. Нова граматична структура презентується в тексті для читання, що дає можливість сприймати її графічну форму, а також, що дуже важливо для специфіки нашого дослідження, порівняти граматичні явища двох мов. Коли граматична навичка в читанні сформована, відбувається її формування в говорінні. Так як процес аудіювання набагато складніший, то і граматична навичка аудіювання буде формуватись в останню чергу. Для того щоб сприйняти граматичну структуру (ГС) на слух, необхідно вміти використовувати її продуктивно. Формування граматичної навички в письмі може супроводжувати процеси формування граматичної компетенції в інших видах мовленнєвої діяльності, проте це виходить за рамки нашого дослідження.

Характерним для нашого дослідження є використання попереднього досвіду студентів. Частина граматичного матеріалу, що вивчається може бути зрозумілою студентам. Це розуміння ґрунтується головним чином на схожості раніше вивчених форм ІМ1. Причому ступінь схожості граматичних явищ різна. Одні явища повністю аналогічні, інші мають аналогії в значенні, але лише частково схожі по формі; треті аналогічні по значенню, але зовсім не схожі по формі; четверті відрізняються не лише по формі, а й по значенню. В зв'язку з цим виділяють три групи граматичних явищ:

До *першої групи* відносяться такі явища, які легко можуть бути зрозумілими на основі їх схожості з явищами РМ та ІМ1. До *другої групи* відносяться ті явища, які мають деякі схожі риси з явищами РМ та ІМ1 і можуть бути зрозумілими, але з деякими труднощами. І нарешті *третьою групою* – це такі явища, які не можуть бути зрозумілими в порівнянні з РМ чи ІМ1. Зазвичай це явища, які відсутні в мовах, що раніше вивчалися, або являють собою явища характерні лише для даної іноземної мови. Найбільші проблеми для правильного розуміння тексту представляють граматичні явища третьої групи. Роботу над даним матеріалом краще, на нашу думку, починати з формування спочатку продуктивної граматичної компетенції, а потім уже рецептивної. Коли при опрацюванні складного граматичного явища, що не має аналогів з ІМ1 та РМ буде сформована продуктивна граматична навичка, то студенту буде простіше сприйняти це явище і рецептивно. Разом з тим при визначенні шляхів та обґрунтуванні етапів формування РГК необхідно враховувати випереджаючу професіоналізацію навчального процесу.

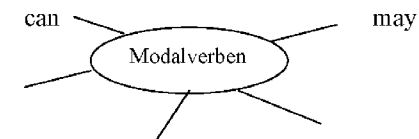
Розглянемо етапи формування РГК НМ після АМ. Слідом за С.Ф. Шатіловим, формування РГК відбувається за такими етапами: орієнтовно-підготовчий, стандартизуючий, варіюючий [5].

Розглянемо кожен з етапів докладніше.

1. *Орієнтовно-підготовчий*, на якому відбувається подача нового матеріалу. Метою даного етапу є ознайомлення з новою ГС, її розрізнення та впізнання. На даному етапі проводиться формальний аналіз, коли увага студента звернена перш за все на граматичні форми. Цей вид аналізу допоможе впізнати граматичне явище за його формальними ознаками та відрізнити його від схожих форм. На даному етапі повинні мати місце диференційовані дії, так як точне розрізнення є основою правильної ідентифікації ГС. Наступним моментом є введення всіх можливих варіантів функціонування ГС на основі схемної наочності та коментарію викладача, але висновки студенти повинні робити самі. Студенти вчать визначати ГС за формальними ознаками як на рівні словоформи, так і на рівні речення. Основа синтаксичної навички закладається при виконанні вправ, в які включені речення з різною комунікативною направленістю. Презентація ГС відбувається за допомогою спеціально відібраних текстів, які ілюструють функції даної граматичної одиниці в мовленні. Таке пред'явлення сприяє накопиченню мовного досвіду за умови організації аналізу і рефлексії. Характерним для формування РГК в ІМ2 є активізація попереднього лінгвістичного досвіду в ІМ1, пред'явлення нової ГС НМ і порівнянні з англійською мовою (АМ). На даному етапі проводиться порівняння граматичних явищ двох мов. За допомогою спеціальних інструкцій до вправ студенти самостійно досліджують особливості того чи іншого граматичного явища, знаходять ознаки, спільні для обох мов, аналізують їх, виводять правило та формулюють його. Організована у такий спосіб подача граматичного матеріалу створює підґрунтя як для подальшої аналітичної роботи з боку студентів під керівництвом викладача, так і для постійної роботи з граматичними структурами в різному лексичному оточенні [1, с.81].

Пропонуємо приклад пред'явлення та ознайомлення з модальними дієсловами німецької мови. Мета запропонованих вправ – активізувати попередні знання з АМ та усвідомлено перенести їх на НМ.

Приклад 1

2. *Ordnen Sie zu.*

1 с, 2 _____, 3 _____, 4 _____, 5 _____, 6 _____

1. Kannst du kochen?	a. May I help you?
2. Ich will nach Hause gehen.	b. We must go to the bank today.
3. Ich mag gern in die Berge fahren.	c. Can you cook?
4. Wir müssen heute zur Bank gehen.	d. I like to go to the mountains.
5. Frau Schulz sagt, du sollst morgen zu ihr kommen.	e. Ms. Schulz says you should come to see her tomorrow.
6. Darf ich Ihnen helfen?	f. I want to go home.

3. *Vergleichen Sie.*

<i>Deutsch</i>	<i>Englisch</i>
Du darfst das nicht tun.	You mustn't do that.
Wir dürfen nicht vergessen Milch zu kaufen.	We mustn't forget to buy some milk.
Ich kann es allein machen. Sie müssen mir nicht helfen.	I can do it alone. You needn't to help me.

4. *Ergänzen Sie die Regel.*

Also: _____ = mustn't
 müssen nicht = _____

5. *Was bedeuten die folgenden Modalverben? Unterstreichen Sie die richtige Bedeutung in de. Klammern!*

Muster: Er kann gut Tennis spielen. (can, want to, should)

- Ich muss für die Mathearbeit lernen. (can, be allow to, must)
- Ich muss nicht für die Mathearbeit lernen. (mustn't, needn't, shouldn't)
- Du solltest zum Arzt gehen. (must, should, can)
- Ich darf mitkommen. (can, be allow to, must)
- Ich darf nicht mitkommen. (mustn't, needn't, shouldn't)
- Ich möchte heute nicht tanzen gehen. (can't, don't want to, will not)
- Ich will ein bisschen lesen und fernsehen. (will, want to, muss)

Запропонований граматичний матеріал дуже схожий в обох мовах, то в даному випадку можна, спираючись на попередні знання студентів в ІМ1, спочатку формувати рецептивну граматичну компетенцію, а потім продуктивну.

Осмилення особливостей іншомовних граматичних явищ саме по собі не може привести до їх коректного використання в мовленні без спеціально направлених тренувань. Формування мовленнєвої РГК можливо тільки через вправлення, через автоматизацію дій студентів з новою ГС. Отже, наступним етапом формування рецептивної граматичної навички як основної складової РГК є:

2. *Стереотипний*, на якому відбувається автоматизація розпізнавання на рівні спеціально дібраних окремих речень. На даному етапі формуються такі якості навички, як автоматизованість (завдяки багаторазовому повторенню однотипної дії) та гнучкість (завдяки різноманітному лексичному наповненню структур) [4, с.63].

Даний етап має на меті зафіксувати в довгостроковій пам'яті студента граматичну форму для подальшого розпізнавання її в тексті / аудіотексті. На цьому етапі має місце формально-змістовий аналіз, коли увага студента може переключатись з форми на зміст. Опорою в даному випадку є формальні ознаки поряд з семантичними. Крім того, на стереотипному етапі ГС можуть бути представлені в мікротекстах, які містять різні варіанти функціонування ГС та схожі форми. Таким чином продовжується почата на першому етапі диференціація і відбувається формування граматичної компетенції в читанні та аудіюванні. Вправи на даному етапі як не комунікативні так і умовно-комунікативні.

Приклад 2

Suchen Sie bitte im Text grammatische Formen, die zeigen, dass die Handlung in der Vergangenheit geschehen war.

Vor vielen, vielen Jahren lebten auf unserer Erde Dinosaurier. Es gab unzählige verschiedene Arten. Manche liefen auf zwei Beinen, manche auf vier. Viele waren sehr groß und wogen bis zu 85 Tonnen. Manche aßen nur Pflanzen, andere auch Fleisch. ... [6, с.94].

В даній вправі формується як морфологічний, так і синтаксичний компонент навички. Морфологічний компонент – впізнавання та визначення часових форм, синтаксичний – впізнавання та розуміння часових форм за розміщенням в реченні їх складових частин.

На даному етапі в довгостроковій пам'яті закріплюється схема ГС на морфологічному та синтаксичному рівні, віддиференційована від “початкових” форм.

Для аудіювання завдання етапу автоматизації зводиться до створення міцних слухо-мовленнєво-моторно-змістових зв'язків граматичного явища в умовах, що забезпечують найменшу актуалізацію інтерференції. З метою формування граматичних аудитивних стереотипів здійснюється тренування граматичної форми в однотипних мовленнєвих мікроситуаціях. Конкретне граматичне явище, хоча і тренується дещо ізольовано, однак, в природній для цієї граматичної форми мовленнєвій функції. Це означає, що виконання вправ на даному етапі проходить з концентрованою направленістю на подолання лише однієї складності, а саме сприйняття та розуміння конкретного граматичного явища. Оскільки формування автоматизмів потребує регулярного та безперервного замикавання одних і тих же зв'язків і повторення однотипних мовленнєвих рухів, то на даному етапі цілеспрямованого тренування необхідно виконувати умовно-комунікативні рецептивні та умовно-комунікативні рецептивно-репродуктивні вправи. На цьому етапі також виконуються вправи, які сприяють розвитку слухової оперативної пам'яті. Вправи цього етапу проводяться на рівні речення та мікротексту. Починати необхідно з коротких речень, розширюючи їх за рахунок факультативних членів речення. Це можуть бути такі вправи:

Приклад 31. *Wiederholen Sie die Sätze.*

Ich bin gefallen. Die Kinder haben Ball gespielt. Der Ball ist geflogen. Ich bin aufgestanden. Sie haben geholfen.

2. *Setzen Sie die Sätze fort.*

Heute bin ich vom Rad ... Die Kinder haben Ball ... Der Ball ist in mein Rad Aber ich bin gleich wieder ...

3. *Hören Sie den Text und bringen Sie die Zeichnungen in die richtige Reihenfolge.*

6. Tag: 4. Juli

Was für ein Tag! Heute bin ich vom Rad gefallen. Kurz vor Wien haben Kinder auf der Straße Ball gespielt. Plötzlich ist der Ball in mein Rad geflogen. Der Schreck war groß. Aber es ist nicht viel passiert und ich bin gleich wieder aufgestanden. Thomas hat die Polizei angerufen. Sie haben ein Protokoll geschrieben und uns geholfen. Nach einer Stunde sind wir weitergefahren [7].

3. *Hören Sie den Text noch einmal. Setzen Sie die Sätze selbst fort.* (Під час другого прослуховування студентам пред'являються тільки початки речень.)

3. Останній етап формування РГК – *варіюючий*. Його метою є вдосконалення РГК, за допомогою текстів з об'ємом, що поступово збільшується. Мета цього етапу зводиться до того, щоб сформувати інтуїтивно

направлене розуміння засвоєних раніше граматичних явищ. На даному етапі формуються та вдосконалюються стратегії власне читання та аудіювання з метою розуміння змісту прочитаного чи прослуханого, і разом з тим відбувається вдосконалення сформованої ГРК в текстах з використанням різного лексичного та граматичного матеріалу без опори на ІМ1. Саме для цього етапу використовуються вправи дотекстові, текстові та після текстові, які розподіляються відповідно до фаз роботи над текстом. О. К. Гізерською були виділені три фази читання та відповідно до них розподілені дії.

В фазі “до читання” виділяються дії, спрямовані на активізацію знань, орієнтування в текстовому оточенні. В фазі “під час читання” такими діями будуть: обробка графем, обробка форм слів, упізнання логічних структур речень. Фаза “після читання” відповідає діям узагальнення та оцінки власних дій в процесі читання [2, с.87].

Процес оволодіння читанням являє собою оволодіння комплексом стратегій: стратегія самоадаптації, стратегія сканування, стратегія прогнозування та верифікації, стратегія рефлексії.

Перераховані стратегії не можуть функціонувати самі по собі. Вони взаємопов'язані та взаємообумовлені в процесі читання.

Для контролю розуміння прочитаного або прослуханого пропонуються завдання на розміщення малюнків у відповідності з розвитком сюжету; прослуховування тексту та підбору правильної відповіді із ряду запропонованих речень; відповіді на запитання; вибір із запропонованих речень тих, які відповідають змісту тексту; розміщення запропонованих речень в такому порядку, що відображає логіку розповіді; переказ тексту на українській мові та ін.

Висновки. В нашій статті ми визначили шляхи та обґрунтували етапи формування РГК німецької мови на базі англійської і дійшли висновку, що формування граматичної компетенції потрібно починати з роботи над рецептивними видами мовленнєвої діяльності, а саме: спочатку формувати граматичну компетенцію в читанні. На кожному з етапів необхідно використовувати відповідні типи аналізу, а також специфіку вивчення другої іноземної мови (порівняння подібних та контрастуючих явищ німецької та англійської мов, використання вже сформованих стратегій читання та аудіювання, формування ще не сформованих стратегій), випереджаючи професіоналізацію, автономію студентів та їх здібності до міжмовної рефлексії.

Розглянуті нами етапи в **перспективі** можуть бути використані у розробці відповідного комплексу вправ з метою ефективного формування граматичної компетенції в читанні та аудіюванні з урахуванням рефлексивного підходу до навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вовк О.І. Формування англомовної граматичної компетенції у майбутніх учителів в умовах інтенсивного навчання: дис. ... канд. пед. наук.: 13.00.02 / Вовк Олена Іванівна. – К., 2008. – 343 с.
2. Гизерская Е.К. Коммуникативный подход к обучению чтению взрослых: (Базовый курс немецкого языка, курсовая система): дис. ... канд. пед. наук.: 13.00.02 / Гизерская Елена Константиновна. – М., 2000. – 162 с.
3. Никитина Т.М. К вопросу о формировании рецептивного грамматического навыка чтения (На материале темы “Пассив”) // Обучение чтению в языковом педагогическом вузе: Межвуз. сб. науч. трудов. – Л.: ЛГПИ, 1980. – С. 42-47.

4. Скляренко Н.К. Навчання граматичних структур англійської мови в школі: Посібник для вчителів. – К.: Рад. школа, 1982. – 103 с.
5. Шатилов С.Ф. Методика обучения немецкому языку в средней школе. М.: Просвещение, 1986. – 222 с.
6. Fandrych C., Tallowitz U. Klipp und Klar // Übungsgrammatik Grundstufe Deutsch in 99 Schritten. – Ernst Klett International: Berlin. – 2000. – 248 S.
7. Funk H., Kuh C., Demme S. Studio d // Deutsch als Fremdsprache. Kurs und Übungsbuch. Niveaustufe A1. – Cornelsen Verlag. – 2005. – 271 S.

УДК 681.3:801.3:801.8:802.0:81'42

ПАРАЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ ЭКСПРЕССИВНОСТИ В ИНТЕРНЕТ-КОММУНИКАЦИИ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ БЛОГОВ)

Анастасия Мосцевенко
(Харьков, Украина)

У статті розглянуто особливості вживання паралінгвістичних засобів для вираження експресивності в Інтернет-комунікації на прикладі англомовних блогів. У межах паралінгвістичних засобів описані іконічні, топографемні, архітектонічні, синграфемні та супраграфемні засоби, а також графічні засоби для передачі на письмі фонаційних та кінетичних компонентів усної комунікації.

Ключові слова: паралінгвістичні засоби, Інтернет-комунікація, блог.

В статье рассматриваются особенности использования паралингвистических средств для выражения экспрессивности в Интернет-коммуникации на примере англоязычных блогов. В рамках паралингвистических средств описаны иконические, топографемные, архитектурные, синграфемные и супраграфемные средства, а также графические средства для передачи на письме фонационных и кинетических компонентов устной коммуникации.

Ключевые слова: паралингвистические средства, Интернет-коммуникация, блог.

The article highlights the peculiarities of paralinguistic means used to convey expressivity in computer-mediated communication on the example of blogs. Within the paralinguistic means the author defines iconic, topographic, architectonic, syngraphemic and supraphgraphemic means, along with graphical ones used to render in writing phonatory and kinetic units of auditory communication.

Keywords: paralinguistic means, computer-mediated communication, blog.

Постановка проблеми. Паралінгвістическіе (невербальніе) средства комунікації являються доповнительним по сравнению с вербальными, но в последнее время чрезвычайно важным механизмом для установления контакта